

Dąbrowski, Jan

Teresa Węgrzynowicz, "Zabytki z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza z Ukrainy i Białorusi w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie", Państwowe Muzeum Archeologiczne, Warszawa 2001 : [recenzja]

Archeologia Polski Środkowowschodniej 7, 262-264

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE, OMÓWIENIA I POLEMIKI

JAN DĄBROWSKI

**TERESA WĘGRZYNOWICZ, ZABYTKI Z EPOKI BRĄZU I WCZESNEJ EPOKI ŻELAZA Z UKRAINY I BIAŁORUSI
W ZBIORACH PAŃSTWOWEGO MUZEUM ARCHEOLOGICZNEGO W WARSZAWIE,
PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE, WARSZAWA 2001, s. 123, 52 RYC. I 6 MAP W TEKŚCIE**

Opracowanie to przynosi dokładne opisy około 3300 zabytków, znalezionych w 143 miejscowościach z terenów dzisiejszej Ukrainy (te stanowią olbrzymią większość) oraz Białorusi, które różnymi drogami trafiły do zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Jest to publikacja cenna i ważna nie tylko dlatego, iż wprowadza do obiegu naukowego pewną ilość nowych źródeł. Bardzo istotnym jest bowiem fakt, iż zostały one opracowane w sposób umożliwiający pełne ich wykorzystanie dla dalszych badań. Dotychczasowa praktyka publikowania źródeł archeologicznych z Ukrainy i Białorusi polega niestety przeważnie na podawaniu tylko krótkich omówień materiału źródłowego bez jego szczegółowych opisów przy skąpych, a przeważnie kiepskich ilustracjach. Widać to wyraźniej przy publikacjach ceramiki, niż zabytków brązowych. Nieliczne wyjątki (np. S. S. Berezanskaja, V. I. Kločko 1998) sygnalizują dopiero następujące w tym zakresie zmiany. Książka T. Węgrzynowicz pozwala więc polskiemu czytelnikowi lepiej pojmować charakterystyki materiałów dokonywane przez naszych wschodnich kolegów, im zaś ułatwia dojście do takiego schematu publikowania źródeł, który uczyniłby je przydatnymi dla analizy naukowej prowadzonej nie tylko przez autora publikacji. Z uznaniem dodać wypada, że streszczenie i podpisy pod ilustracjami przetłumaczono nie tylko na język angielski, lecz także na ukraiński.

Układ pracy jest przejrzysty, pozwalający na szybkie odnalezienie odpowiednich partii tekstu. Materiał ilustracyjny znajduje się obok opisów zabytków i stoi na wysokim poziomie. Słowem jest to praca taka, jakiej oczekiwać można od wybitnej badaczki epoki brązu.

Po krótkiej charakterystyce sposobów znalezienia się omawianych zabytków w zbiorach PMA Autorka charakteryzuje metody ich opracowania. Ponieważ wspomniany powyżej sposób opublikowania większości źródeł *de facto* uniemożliwia weryfikację występujących w literaturze różnic odnośnie zasięgów jednostek kulturowych leżących za naszą wschodnią granicą, Autorka zdecydowała się na przyjęcie obecnych ustaleń ośrodka lwowskiego, gdyż na terenie działalności archeologów tego właśnie ośrodka znaleziono znaczną część omawia-

nych przez nią materiałów. Opowiedziała się zarazem świadomie za odmiennym od przyjętego w polskiej tradycji badawczej stosowaniem terminu „grupa” (s. 7).

Bogato ilustrowany Katalog zawiera polską i w miarę możliwości obecną nazwę miejscowości oraz ewentualnie rozróżnienie stanowisk. Taka pozornie prosta lokalizacja wymagała często iście benedyktyńskiej pracy przy konfrontowaniu danych z metryczek, archiwaliów i literatury. Po omówieniu materiału zabytkowego następuje określenie ich przynależności kulturowej i/lub chronologii, podanie literatury stanowiska, a także często wynikające z dociekliwości Autorki sprostowanie dotychczasowych mylnych informacji. Przyjęty schemat narzuca przy określaniu materiałów stwierdzenia jednoznaczne, niekiedy później słusznie łagodzone przez Autorkę – np. oznaczenia niektórych materiałów jako trzcinieckie albo jako komarowskie, potem charakteryzowanych poprawnie tylko jako należących do zespołu trzciniecko-komarowskiego (s. 14 i 71). Mam duże wątpliwości, czy można przesuwać zasięg kultury łużyckiej aż po rejon Buczacza (s. 21). Sądzę również, że przytoczone przez Autorkę analogie (s. 75) sugerują konieczność wcześniejszego datowania spiralnych naramienników z tarczami. Miałbym też pewne wątpliwości co do dwóch znalezisk z miejscowości nieznanych. Autorka kwestionuje pochodzenie grocików scytyjskich z miejscowości nieznannej z terenu powiatu Stopnica (s. 57 nr 94), co przy Jej dociekliwości zasługuje na uwagę, ale brak jest szczegółowego uzasadnienia tego poglądu, zaś rozrzut takich grocików na terenie Polski (Z. Bukowski 1977, mapa 1) bynajmniej nie czyni takiego określenia nieprawdopodobnym. Jeżeli chodzi o naczynie opisane pod nr 105 (ryc. 50: f) to sądząc po jego odrębności od innych znalezisk z tego regionu i cytowanych analogii (s. 72) skłonny jestem przypuszczać, że zostało ono niegdyś mylnie zapisane przez pracownika Muzeum w Rapperswil.

Ważnym uzupełnieniem Katalogu są analizy składu chemicznego sześciu zabytków (s. 62–65). Niezrozumiałe jest jednak, czemu wbrew podpisowi do Aneksu 4 oraz tekstowi na s. 58 dwa zabytki oznaczono w tymże Aneksie, jako pochodzące z Wacławowa, woj. kołomyjskiej?

Choć tytuł książki sugeruje, że jest ona katalogiem zabytków, to w istocie Autorka pomieściła tu inne i bardzo cenne treści omawiając opisane materiały wedle ich przynależności kulturowej. Pozwoliło to na przedstawienie zwartej koncepcji stosunków kulturowych panujących podczas epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na wschód od naszych granic. Świetna znajomość tak polskiej, jak i ukraińskiej literatury przedmiotu pozwoliła Autorce odnieść swoje spostrzeżenia bezpośrednio do ówczesnych stosunków panujących na ziemiach polskich, a więc wzbogacić wiedzę o wschodnich powiązaniach naszych jednostek kulturowych. Powyżej wspomniałem już o rozbieżnościach w określaniu sytuacji kulturowej na Ukrainie podczas epoki brązu oraz o wielkich kłopotach z ich weryfikacją, tym bardziej więc podkreślić muszę odwagę Autorki przy podjęciu tak trudnego tematu. Oczywiście istniejący stan znajomości źródeł powoduje pewną dyskusyjność wszelkich uwag na taki temat. Autorka omawia kolejno materiały trzciniecko-komarowskie i sońnickie, dalej łużyckie, wysockie, trackiego halsztatu, czernoleskie (tu całkowicie podziela Jej wątpliwości), leżnickie, mogiłańskie, czerepińsko-łagodowskie, miłogradzkie, scytyjskie i kloszowo-pomorskie, a na koniec odosobnione znaleziska różnych grup i kultur. Jest to więc zestaw nie tylko obfity, ale i bardzo zróżnicowany.

Przeprowadzając analizę skarbu z Peresopnicy (s. 68), Autorka słusznie stawia pod znakiem zapytania jego przynależność kulturową. Ważne są także uwagi dotyczące odróżniania kultur: komarowskiej i sońniczej od trzcinieckiej (do której w ślad za S. Berezańską zalicza także wschodniotrzcinięcką), a zwłaszcza podkreślanie istnienia między nimi obszarów o charakterze przejściowym.

Nowością jest obszernie dyskutowany problem przynależności kulturowej cmentarzyska w Młyniskach, które Autorka uważa za ślad oddziaływań (być może bezpośrednich) grupy mazowiecko-podlaskiej lub środkowopolskiej kultury łużyckiej (s. 74). Jest to ważny przyczynek do dyskusji o podstawach wydzielenia grupy ulwóweckiej (S. Czopek 1997, s. 220) spowodowany odkryciami w Tjagliwie i Rowancach (L. I. Krušel'nicka, D. J. Pavliv 1990, s. 107n). Dyskusji tej należy rokować długie trwanie, a to ze względu na luki w zna-

jomości materiałów tak z Lubelszczyzny, jak i Wołynia oraz brak możliwości ich precyzyjnego datowania. Na razie powiedzieć można tyle, że odrębności między tymi trzema stanowiskami wydają się być dość daleko idące. Autorka przedstawiając stosunki kulturowe górnego dorzecza Bugu słusznie podkreśla, że nie można uważać obecnej granicy państwowej za granicę dawnych kultur. Omawiając problematykę grupy leżnickiej (s. 78n.) popiera tezę o konieczności zaliczenia do niej różnych stanowisk z terenu Polski – miałbym tylko zastrzeżenia co do włączenia tu także cmentarzyska w Siedliszczu. Problem jest jednak bardziej skomplikowany, gdyż na tym samym terenie występują typowe cmentarzyska łużyckie, jak choćby w Gródku nad Bugiem (J. Niedźwiedz 1991; 2001). Problemy pogranicza dużych jednostek kulturowych są przeważnie trudne do badania i tak też niewątpliwie jest w tym wypadku.

Autorka słusznie kwestionuje próbę powiązania materiałów ze stan. 3 w Brześciu Kujawskim z grupą czerepińsko-łagodowską (s. 80). Publikowana ceramika z tego stanowiska (R. Grygiel 1995, s. 338n.) wykazuje niewątpliwie cechy wschodnie, jednak odpowiedników do niej szukałbym raczej w kulturach miłogradzkiej i kurhanów zachodniobałtyjskich, a może i domniemanej grupie surażskiej. Wiele wątpliwości budzi natomiast koncepcja uznania grupy czerepińsko-łagodowskiej za późną fazę kultury wysockiej (s. 80). Autorka sama wskazuje na kłopoty z dokładnym datowaniem obu tych zespołów, co widać zwłaszcza przy grupie czerepińsko-łagodowskiej (Krušel'nicka 1990, s. 151) oraz na różnice w ich zasięgach terytorialnych. Może tu więc raczej chodzić o istnienie jakiejś strefy przemieszania, lub o wcześniejsze cofnięcie się kultury wysockiej z części jej terytorium.

Poprzeć należy w pełni rozwinięcie wcześniejszej tezy Autorki o mieszanym, pomorsko-kloszowym charakterze materiałów z Ukrainy i Białorusi (s. 94), zwracając też uwagę na występowanie wśród nich elementów kultury ceramiki sztrychowanej, co dobrze podbudowuje tę tezę.

Tak więc otrzymaliśmy pracę potrzebną, nowoczesną i solidnie przygotowaną, wnoszącą nowe elementy do dyskusji nad wschodnimi oddziaływaniami na nasze ziemie.

LITERATURA

- Berezanskaja S. S., Kločko V. I.
1998 *Das Gräberfeld von Hordeevka*, Rahden.
- Bukowski Z.
1977 *The Scythian Influence in the Area of Lusatian Culture*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Czopek S.
1997 *Uwagi o kulturze lużyckiej na Lubelszczyźnie*, APŚ, t. 2, s. 210–226.
- Grygiel R.
1995 *Sytuacja kulturowa w późnym okresie halsztackim i wczesnym lateńskim w rejonie Brześcia Kujawskiego*, [w:] *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno?*, Warszawa, s. 319–359.
- Krušel'nicka L. I.
1990 *Kultury ranneskijskiego perioda Verchnego Podnestrovâ i zapadnoj Volyni*, [w:] *Archeologiâ Prikarpatâ, Volyni i Zakarpatâ. Eneolit, bronzâ i ranneje Źelezo*, Kiev, s. 143–151.
- Krušel'nicka L. I., Pavliv D. J.
1990 *Lużycka kultura*, [w:] *Archeologiâ Prikarpatâ, Volyni i Zakarpatâ. Eneolit, bronzâ i ranneje Źelezo*, Kiev, s. 107–115.
- Niedźwiedź J.
1991 *Ciałopalne cmentarzysko kultury lużyckiej w Gródku nad Bugiem stan. 1B woj. zamojskie*, Pr. i Mat. Zam., t. 3, s. 5–15.
- 2001 *Badania ratownicze na cmentarzysku kultury lużyckiej w Gródku nad Bugiem, stan. 1B, pow. Hrubieszów w 2000 r.*, APŚ t. 6, s. 70–75.

Instytut Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie